

AYLAKLAR ROMANINDA AİLE VE EV

Arş. Gör. Mustafa DERE*

ÖZ: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ve yeni bir devletin kurulması sürecinde Türk insanı kısa zamanda büyük ve devamlı değişimlerden geçmiştir. Bu değişimlerin bir sonucu olarak toplumun yaşantısı da farklılaşmış; devletin küçük planda bir benzeri diyebileceğimiz aile ile ev değişikliklere ayak uyduramayıp maddî bakımdan darboğaza girerek bir yok oluş ile karşı karşıya gelmiştir. Söz konusu durumu, yönetim ile birebir münasebet içinde olan yahut ona yakınlığıyla bilinen üst düzey memur ailelerinde daha iyi görebilmek mümkündür. Ailenin ve evin bu değişimi ve yıkılış hâli, hayat ile edebiyatın yakın ilişki içerisinde olması dolayısıyla birçok edebî türde yansımaları bulmuştur. Bu türlerin başında hiç şüphesiz ki roman gelir. Melih Cevdet Anday'ın *Aylaklar*'ı bunlardan yalnızca biridir. Bu romanda, Sultan II. Abdülhamid'in Eczacıbaşılarından Şükrü Paşa'nın, tek çocuğu olan Leman Hanım'ın sunî bir kalabalık ile Erenköy'deki bir konakta tesis ettiği hayat ile bu hayatın tedricen çöküşü anlatılır. Eczacıbaşı Şükrü Paşa ailesi, İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile ilk ve büyük darbeyi almış; hazır yiyiciliğe alışmış olan konak mensupları için yıkılış kaçınılmaz olmuştur. Bu incelemede, Eczacıbaşı Şükrü Paşa ailesinin gelmiş olduğu durum ve Erenköy'deki konağın yok oluşu çerçevesinde, İmparatorluk artığı bir neslin ve onların çaresiz, fakat hiçbir aksiyona dayanmayan yaşantısının panoraması çizilmeye çalışılacaktır. Aile ve ev ise birbirini tamamlayan unsurlar olması sebebiyle birlikte söz konusu edilecektir. Yapılan değerlendirmeleri somutlaştırmak adına yorumlarla birlikte sık sık romandan alıntılara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, Aile, Konak, Çöküş, Osmanlı İmparatorluğu.

* Marmara Üni. Türkiyat Araştırma Ens. mustafadere@marmara.edu.tr

Family And Home in *Aylaklar* Novel

ABSTRACT: Turkish people went through great and continuous change in the aftermath of the collapse of the Ottoman Empire and the foundation of a new state. Because of these changes, social life has undergone massive changes as well. The family and home, a small model of the state could not keep up with these changes, has risked annihilation through financial crisis. This predicament can be seen more markedly in senior government officials' families that are in a direct relationship with the administration or that are known to be close to it. This change and annihilation of the family and the house is reflected in many literary genres because of the close relation between life and literature. The novel is on top of these genres; Melih Cevdet Anday's *Aylaklar* is one of them. In this novel, the life that Leman Hanım, the only child of Şükrü Pasha who is one of the apothecaries of Abdülhamit II built with an artificial crowd in a mansion in Erenköy and the collapse of this life is narrated. The family of Şükrü Pasha receives the first and the biggest blow by the declaration of Meşrûiyet. The downfall becomes inevitable for the family members who are used to living extravagantly. This study focuses on the panorama of a generation left from the empire and their helpless and fragile living impersonating the family of Şükrü Pasha and the annihilation of the mansion in Erenköy. The family and the house will be discussed in juxtaposition in order to show the parallelisms. Quotations from the story are often used in order to reflect the ideas and opinions that are asserted more concretely.

Keywords: Melih Cevdet Anday, *Aylaklar*, Family, Mansion, Fall, Ottoman Empire.

Melih Cevdet Anday'ın Türk edebiyatındaki şöhreti daha ziyade *Garip* şiir hareketiyledir ve onun romancılığı üzerinde pek fazla durulmamıştır. Yazarın kendi adıyla¹ yayımladığı ilk romanı *Aylaklar*'dir.² Melih Cevdet Anday bu romanda, Erenköy'deki Şükrü Paşa konağında yaşayan ve sunî aile bağı münasebeti çerçevesinde ilişki kuran bir grup "aylak" insanın konakla birlikte hem maddî hem de manevî olarak çöküp yok oluşunu anlatır.

¹ Yazar, önceleri Semih Tanca'nın sahibi olduğu eski *Tercüman*'da Yaşar Tellidede takma adıyla fıkra yazarken, gazetenin yazı işleri müdürü olan dostu Semih Tuğrul'dan bir tefrika yazma önerisi aldıktan sonra bu türe yönelmiştir. (Saçlıoğlu 2003: 59) Sanat hayatı boyunca kendi isminin dışında Yaşar Tellidede, Murat Tek, Niyaz Niyazioğlu, A. Mecdi Velet, M. C. A., M. C. Anday, H. Mecdi Velet, Yaşar Tellidede, Gani Girgin, Zater, Yaşar Tellioglu gibi müstear isimler kullanan Anday, (Yıldırım 2006: 75) *Aylaklar*'ı yayımlamadan evvel Murat Tek adıyla *Zıfaktan Önce, Yağmurlu Sokak, Dullar Çıkmazı, Bir Gecede Üç Erkek* olmak üzere dört roman yazmıştır.

² Çalışmada şu baskı esas alındı: Anday 2011. Metin içindeki alıntı ve atıfların sayfa numaraları bu baskıya aittir.

Roman iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde olayların neredeyse tamamı Şükrü Paşa konağında geçer. Burada, Şükrü Paşa'nın yaşayan tek çocuğu Leman Hanım'ın, söz konusu konakta tesis ettiği yaşantı ve bu hayatın aşama aşama çöküşünden bahsedilir. Romanın ikinci bölümü ise Leman Hanım'ın torunu Muammer'in günlüğünden ibarettir ve konak ile ailenin çöküşten sonraki vaziyetinin anlatımına dayanır. Her iki bölüm de bakış açısı itibarıyla birbirinden farklıdır. Birinci bölümde üçüncü şahsın bakış açısı hâkimken ikinci bölümde günlük tarzı anlatımın bir sonucu olarak anlatıcı kahramanın, yani Muammer'in bakış açısı hâkimdir.

Romanın, sık sık fonksiyonel geriye dönüşlere yer verilen birinci bölümünde Şükrü Paşa ailesinin mazisi ve konaktakiler hakkında bilgi sahibi olunur. Burada söz konusu edilenlere göre; II. Abdülhamid'in Eczacıbaşlarından Şükrü Paşa, genç yaşta Padişahın gözüne girerek hızla rütbe alır ve birinci ferikliğe kadar çıkar. Üç karısı olan Paşa, bunlardan ilki ile evlendiğinde Beylerbeyi'nde büyük bir yalı yaptıırıp oraya yerleşir. İkinci karısı ile evlendiğinde ise Kalender'deki bir köşke taşınır. Yaşı ilerlediğinde üçüncü bir evlilik daha yapan Paşa'ya, II. Abdülhamid ih-sanlarda bulunarak Anadolu yakasında bir köşk yaptıırmasını tavsiye eder. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki Paşa, “*her evliliğini bir mi-marî eserle cisimleştirmiş gibidir.*” (Doğan 2012: 126)

II. Abdülhamid'in tavsiyesi, Şükrü Paşa'da bir gün Padişah'ın gelip kendisini ve ailesini ziyaret edeceğine dair bir kanaat uyandırır. Dolayısıyla Şükrü Paşa vakit kaybetmeden Erenköy'de bir konak yaptıırmaya başlar. Paşa, Abdülhamid dolayısıyla konağın yapımında olağanüstü bir hassasiyet gösterdiği için, yapım sürecinde içine sinmeyen binayı, üç kez yıktırıp yeniden inşa ettirir. Konağın iç süslemesini bir İtalyan sanatçıya bırakır ve çok para sarf ederek İtalya'dan çeşit çeşit eşyalar getirir. Bir gün Padişah aniden gelirse diye, onu ağırlamayı düşündüğü konağın ikinci katını, yalnızca onun beğeni ve zevklerini göz önünde bulundurarak düzenletir. Saray aşçıları tarafından eğitilmiş aşçılar tutup marifetli beş halayık tedarik eder. Hatta konağın hizmetkârlarını da hususî bir eğitimden geçirerek, onları Abdülhamid'in ziyaretine hazırlar. Fakat bütün bu hazırlık, çaba ve bekleyişe rağmen gelmesi ümit edilen Padişah, konağa adımını dahi atmaz.

Şükrü Paşa, ilerleyen zamanlarda birçok felaketle karşı karşıya ka-lır. Önce ilk eşinden olan iki oğlu, sonra ikinci karısı, birinci karısı, arka-sından da ikinci karısından olan kızı ölür. Onu yalnızlığa iten bütün bu ölümlerden sonra II. Meşrutiyet'in ilânı vuku bulur. “*II. Meşrutiyet, aile-nin 'felaketler dönemi'nin başlangıcı gibidir.*” (İnci 2003: 130) Şükrü Pa-

şa, Abdülhamid dönemi devlet adamlarından biri olduğu için, rütbesi birinci feriklikten miralaylığa indirilir ve Kayseri'ye sürülür. Bir süre sonra İstanbul'a geri döner. Fakat kendisini içkiye verir ve zamanla aklî dengesini de yitirip bilhassa son günlerinde konağın içinde türlü çılgınlıklar yaparak ölür.

Bu noktada düşünüldüğünde Meşrutiyet, Şükrü Paşa ailesini özellikle malî yönden olumsuz etkiler. Yeni oluşum, eski iktidarın mensuplarını önemsizleştirmiş ve maddî yönden kısıtlamıştır. Bu durum, Osmanlı'daki zenginleşmenin mutlak olmadığını ortaya koymaktadır. Şükrü Paşa ailesi, Meşrutiyet inkılâbından sonra tam anlamıyla bir “*hazır yiyicilik*” evresine geçecektir. Aile ve konak yaşantısında bir değişikliğe gidilmesi ise çöküşün ve dolayısıyla felaketin bir başlangıcı gibi kabul edilebilir. Çünkü daha sonra tek varis olacak olan Leman Hanım da kendisini ve elde kalan servetini bu yaşantının devamına adar. Söz konusu aileler, yüksek bir şahsî birikime sahip olsalar da lükse kaçacak unsurlarla yahut gereksiz harcamalarla dolu hayatlarından ödün vermeyince yıkılışları hızlanacaktır.³

Şükrü Paşa ailesinin refah içindeki yaşantısı, Leman Hanım'ın Davut Bey ile olan evliliğine kadar devam eder. Fakat bu evlilik sonrasında yapılan bir değişiklik, hem konağın hem de ailenin eski zengin düzeninin uzun süre devam etmeyeceğini açıkça ortaya koyar. Davut Bey, atları çok

³ Şerif Mardin bu tip ailelerin ve evlerin durumunu İmparatorluğun XIX. yüzyılımı örnek göstererek ve geniş bir bakış açısıyla şöyle izah etmektedir:

“XIX. yüzyılda, özel bazı mevkilere bağlı güç ve ayrıcalıklar silinmiş ve hükümet komiteleri ve nezaretler gibi daha geniş resmî kuruluşların ve örgütlerin gücü haline dönüşmüştü. Böylelikle, tek bir resmî makamı işgal etmenin toplam sömürücü potansiyeli ortadan kalkmıştı ama, bir grup olarak memurlar hâlâ refah içindeydiler. ‘Temel haklar’ sistemindeki değişimler nedeniyle ve artık memurların boyunlarını vurmak söz konusu olmadığından, devlet memurların gayrimenkul varlıklarını ölümelerinde müsadere etmekten vazgeçtiği için, mülkiyet, o ana dek olduğundan çok daha güvenilir hale gelmişti. Memur ailelerinde bir sermaye birikimi olmadıysa, bunun ilk nedeni, memur hanelerinin patrimonyal özelliklerinin devam etmesiydi ki bu hanelerde, ailenin yakın üyeleri, akrabalar, sekreter türünden kişisel hizmetkârlar ve çeşitli türden yandaşlar iç içe geçmiş bir biçimde yaşamakta ve devasa bir tüketici grubunu oluşturmuş bulunmaktaydılar.

Geniş ailenin kendisi kalabalıktı ve tıpkı bu ailenin başındaki kişinin kendi payını devletin sağladığı avantajdan elde etmesi gibi, geniş aile de bu kişiden yararlanıyordu. Ailelerde sermaye birikimi, kısmen Türk toplumunun XIX. yüzyıldaki bu özelliği yüzünden engellenmişti. Hanenin memurun kişisel hizmetkârlarının kaynağı olması biçimindeki bu eski Osmanlı âdeti, değişmiş bir biçim içinde devam etmiş ve türevsel nitelikte sosyal veya siyasal işlevleri bulunan ve *selâmlık* çevresinde aylıklık eden gereksiz kişilerin beslenmesi bir yük haline gelmişti.” (Mardin 2008: 216-217)

sevdiği için konağın bahçesini ahırlarla doldurmuştur. Bu pahalı merak yüzünden ise birçok hizmetçinin işine son verilmiş ve zarurî olarak konağın diğer masrafları kısılmaya çalışılmıştır:

“Nitekim Davut Bey Erenköy’deki eve içgüveysi olarak girer girmez, karısı ile anlaşarak, büyük bahçeyi ahırlarla doldurmuştu. Bu merak köşkün yönetiminde birtakım değişiklikleri gerekli kıldı. Bu arada uşakların, hizmetçilerin çoğuna yol verildi, masrafların kısılması ile elde kalan para yeni atlar satın almak uğruna kullanıldı.” (s. 21-22)

Aradan yılların geçmesiyle Leman Hanım’ın malî durumu tam anlamıyla bozulur. Davut Bey’in, bir ilkçağ masalına kafayı takıp Argo Gemisi ile altın postu aramaya çıkmak amacıyla ondan bir gün para istemesi üzerine, Leman Hanım’ın söz konusu parayı vermeyi reddetmesi, bunun bariz göstergesidir. Leman Hanım, yüklü miktarda bir parayı elden çıkarması durumunda, ailenin düşebileceği maddî darboğazı aklına getirip ciddi şekilde kaygılanmaya başlamıştır. Bu düşüncede, daha ziyade insanlar önünde küçük düşmek ve dedikodu malzemesi olmak endişesi hâkimdir:

“On beş bin lirayı verecek durumda değildi. Konağın masrafını karşılamak için babadan kalma evleri, köşkleri bir bir elden çıkarıyordu. Yaşayışlarında büyük bir değişiklik, sarsıntı olacak diye ödü kopuyordu. Şükrü Paşa’nın konağında, pinti faizcilerin, bakkallıktan zengin olmuş sonradan görmelerin evlerinde olduğu gibi, hespla para harcanmamalıydı. Gerçi halayıkların, hizmetçilerin çoğu çıkarılmıştı, ama genel gidişte eskiye göre büyük bir başkalık yoktu. Bu durumda on beş bin lira öyle bir açık verdirebilirdi ki, Leman Hanım İstanbul’un diline düşmek tehlikesi ile karşı karşıya gelirdi: ‘Şükrü Paşa’nın kızına bakın hele!’ derlerdi. ‘Bugünleri de mi görecekti?’ Böyle dedirtmemeliydi.” (s. 26-27)

Leman Hanım’ın, Davut Bey’den iki kızı olmuştur. Büyük kızı Mürşide, çirkin ve huysuz biri olmasına rağmen küçük kızı Pakize, güzel ve alımlıdır. Leman Hanım, Pakize’yi zengin bir adamla evlendirerek hem aileyi hem de konağı çöküşten kurtarmak ister. Böyle bir evlilik sayesinde konağın giderleri için maddî bir kaynak sağlanmış olacaktır. Fakat bu damadın zengin olması yetmez. Aynı zamanda Şükrü Paşa ailesine ve dolayısıyla konağa yakışacak biri olmalıdır. Zira Leman Hanım’a göre Şükrü Paşa ailesi ve Şükrü Paşa konağı demek, itibar demektir. Konağa gelecek damadın da tabii olarak bu itibara layık olması gerekmektedir. Leman Hanım, damadının bir tüccar olmasına da razıdır. Zira yeni devrin

zenginleri onlardır. Fakat bu kişi tüccar da olsa konağın saygınlığını zedelemeyecek cinsten bir adam olmalıdır:

“Leman Hanım gerçi kızı Pakize’yi zengin bir tüccara vermeye razı idi, ama ‘Öyle kaba saba bir adam istemem,’ diyordu, ‘Şükrü Paşa’nın konağına yakışacak biri olmalı. Ne bileyim, gene de güngörmüş bir ailenin oğlunu bulmalıyız.’” (s. 43)

Tüccarlara kaba insanlar gözüyle bakılmasının sebebi, bu mesleğe sahip olanların Osmanlıda memur sınıfı görünümünde ortaya çıkan aristokrazi içinde hor görülmesi ve küçümsenmesidir. Bu bakış açısına göre tüccarlar, üst düzey memur aileleri gibi köklü bir geçmişe ve zenginliğe sahip değildir. Onlar parayı sonradan kazanmışlardır ve dolayısıyla sonradan görme bir nezaket ve terbiye çerçevesi içinde yaşamaktadırlar. Aristokrasinin ulaşılmazlığını yahut kibrini bütünüyle yansıtan Leman Hanım’a göre de bir tüccarın bu aileye girmesi tüccarın kendisi için onur verici bir vakadan başka bir şey değildir. Aristokrat sınıfın, tüccar sınıfindan nefret etmesinin bir diğer sebebi, servetin elde edilmesindeki yöntemdir. Asaletle ve itibarla para kazanıp yüksek zümre içinde bulunabilmenin yerini, ticaretle zengin olup öne çıkma/ göz önünde bulunma almıştır. *“İnsanlar, eski zamanlardaki gibi asalet sahibi olmaya değil, ticarî yollarla kısa zamanda servet sahibi olmaya önem vermeye başlamışlardır. Bu durum, asilzâdelerin itibarının azalmasına hatta kaybolmasına yol açmıştır.”* (Koçal 2011: 229-233)

Bir gün, zengin bir adamın oğlu olduğunu söyleyen Galip Bey, Pakize’ye talip olur. Zaten zor durumda olan Leman Hanım da kızının başka bir adamı seviyor olmasına aldırılmayarak vakit kaybetmeden onları evlendirir. Kısa bir zaman sonra, Galip Bey’in babasının zenginliğinin, pek çok ortağından yalnızca biri olduğu birtakım otellere dayandığı anlaşılır. Galip Bey, aileyi malî krizden kurtarmak şöyle dursun, ayrıca konağa iç güveyisi olarak yerleşir.

Pakize ve Galip Bey’in, Muammer ismini verdikleri bir oğulları olur. Kocasını sevmeyen Pakize, doğumdan sonra şüpheli bir şekilde ölür. Bu ölümden sonra Galip Bey oğlunu bahane ederek konaktan ayrılmaz ve karısının ailesi ile yaşamaya devam eder.

Zamanla azalan konak nüfusu, hariçten insanların gelmesiyle artmaya başlar. Davut Bey’in eski bir arkadaşı olan Dünder Bey, aile ile hiçbir akrabalık bağı taşımıyor olmasına rağmen teklifsizce gelip konağa yerleşir. Bir müddet sonra Galip Bey’in kuzini Nesime, kocasının evinden ayrılıp serseri bir adamla birkaç ay otel odalarında yaşadıkdan sonra, ondan gördüğü şiddete dayanamayarak kaçar ve gidecek başka bir yeri

olmadığı için tek akrabası Galip Bey'in yanına, yani Şükrü Paşa konağına gelir. Muammer erişkin yaşa gelince onun bir dostu olan Şükrü Bey -ki Leman Hanım, bu adamı babasına benzetmekte ve çok sevmektedir. Hatta ona babasını hatırlatacak şekilde Küçük Paşa diye hitap eder- Muammer'in düğününden sonra bütünüyle konağa yerleşir. Leman Hanım bu sunî kalabalıktan son derece memnundur. Zira ancak bu şekilde, konağın eski neşeli günlerine geri dönülebileceğini ümit etmektedir. Hatta bu kalabalıkla da yetinmeyip Muammer'i evlendirerek konağın nüfusunu daha da artırmak ister. Böylece eskiden olduğu gibi devamlılık sağlanacak, konağın mensupları çoğalacak ve Şükrü Paşa konağı, hangi felaketle karşılaşırsa karşılaşsın devamlılık sayesinde varlığını sürdürebilecektir:

“Leman Hanım, ‘Gençleşmeli konak,’ diye onların sözünü kesti. ‘Gelinler, damatlar gelmeli, çocuklar doğmalı, Şükrü Paşa'nın soyu yürümeli. Eski günleri, tatlı günleri, neşeli günleri ihya etmeli efendim. Yeni zamanlar eski insanlarla gitmez.’

(...)

Muammer'in, oturduğu yerde kıpır kıpır kıpırdanmasına al-dırış etmeyen Leman Hanım, ‘Neden mi istiyorum? Söyleyeyim size,’ dedi. ‘Azalırsak, bu ev çabuk çöker, biz de altında kalırız. Çok olursak, neşeli olursak, çatıyı yukarda tutarız. Bizi kolumuzdan tuttukları gibi kolay kolay atamazlar dışarı.’” (s. 90-91)

Muammer, anneannesinin teşvikiyle Ayla isminde bir kızla evlenir. Leman Hanım, malî durumunun bozulmadığını herkese göstermek için, konakta muhteşem bir düğün organize eder. Leman Hanım, nereden geldiğini kimsenin bilmediği bir para tükenmediğini etrafa ispat etmişdir. Konaktakilerin, bu paranın nereden geldiği merak etmemeleri ve bu hususta bir kaygıya kapılmamaları ise onların vurdumduymazlıklarını gösteren en önemli örneklerden biridir. Ayrıca, Leman Hanım'ın henüz nereden temin edildiği belli olmayan bu parayla konağın gidişatını mütevazı bir çizgide düzenlemek yerine hâlâ gösteriş peşinde koşması ve yarını kurtaracak bir düzenleme telaşında olmaması ise yazarın-anlatıcının gözünden belli bir sınıfın tavrını ortaya koymasından dikkate değerdir.

Şükrü Paşa konağının aslî nüfusunu buraya kadar sayılan kimseler -Leman Hanım, Davut Bey, Mürşide, Muammer, Ayla, Galip Bey, Nesime, Dünder Bey, Şükrü- oluşturmaktadır. Leman Hanım, konağın devamını sağlamak adına bu kalabalığa sıkı sıkı sarılır. Fakat konaktakilerin hepsi Leman Hanım'a bir asalak gibi tutunmuşlardır. Zaten hazır yiyici olan ve konağın geçimini baba mirasını peyderpey satmak suretiyle temin

eden Leman Hanım ise büyük bir çaba sarf ederek konağı ve aileyi ayakta tutmaya çalışır. Otoriter bir kişiliğe sahip olan Leman Hanım'ın, romanın ilk kısmının birinci ara bölümünde konakta yaşayanları birer birer Kadıköy'deki bazı mekânlardan toplaması, onun birleştirici yönünü daha baştan ortaya koymaktadır.

Leman Hanım'ın kocası Davut Bey, hiçbir işte çalışmadığı gibi saçma ve aptalca hayaller peşinde koşarak -Argo gemisi ile altın postun peşine düşmek istemesi, Yuşa Tepesine Fatih Sultan Mehmet'in yüz metre boyunda bir heykelini diktirecek olması- zaten kıt olan bütçeyi zorlamaktan başka bir şey yapmaz. Mürşide, her baktığı yerde cinsellik gören, kıskançlıkları yüzünden etrafındakileri rahatsız eden yarı deli bir alkoliktir. Muammer, avukat olmasına rağmen çalışmanın gereksiz bir şey olduğu düşünür ve uydurma egzistansiyalist ve nihilist bir tavırla bütün vaktini konakta miskinlik yaparak geçirir. Evlendikten sonra üniversitedeki Türkoloji öğrenimini yarıda bırakan Ayla, can sıkıntısından seramik yapar ve zaman zaman konağı baştan aşağı düzene sokmak fikri ile meşgul olur. Galip Bey, cimri bir adamdır ve Leman Hanım'ın sırtından geçinir. Daima parasızlıktan dert yanarak ondan birkaç kuruş koparabilmenin yollarını arar. Nesime, dışarıdan liseyi bitirip bir iş sahibi olmayı düşünse de bu çabası, yalnızca kendisini kurtarmaya yöneliktir ve bir müddet sonra genç kadın bu arzusundan da vazgeçecektir. Dünder Bey, Meşrutiyet yanlısı eski bir ihtilalcıdır ve daima maziye düşünerek beynini uyuşturmuştur. Şükrü, herhangi bir işte çalışmayı reddeder ve hırsızlıkla itham ettiği Şükrü Paşa'dan kalan mallarda kendisinin de hakkı olduğunu düşünür. “*Konağın sahibi Leman Hanım'ın çevresinde toplanan aile bireylerinin ortak özellikleri, bunların işsiz, hazır yiyici ama aynı zamanda kendi ölçülerinde birer rate entelektüel oluşlarıdır. Roman adımı da bu ortak özelliklerden almaktadır.*” (Bener 1995: 80-86)

Netice itibariyle konak, son derece umursamaz, aldirışsız ve tembel insanlardan oluşmaktadır. Konakta, romanın aktüel zamanında oturan nüfusun yarısı, aile ile hiçbir bağ taşımazken kendilerini ailenin bir mensubu gibi görerek hiçbir katkı sağlamadan yaşantılarını sürdürmektedirler. Bu kısımdan da anlaşılacağı üzere romana adını veren “*aylaklar*”, sözü edilen bu insanlara karşılık gelmektedir.

Burada, Leman Hanım'ın parasızlığının bir başka sonucu da zikredilmelidir. Uzun zamandan beri tamir görmeyen konak, mimarî bakımdan harap hâle gelmiştir. Leman Hanım'ın elinde para olmayınca bina günden güne eskir ve aynı şekilde konağın eşyaları da kullanılabilir olmaktan çıkar. Konağın bu durumunun anlatıldığı kısımda ayrıntılı bir tasvirle karşılaşılr:

“Artık çökmeye yüz tutmuş, üç katlı bir konaktı bu. Mutfağın, aşçı, uşak odalarının ve büyük bir taşlığın bulunduğu zemin kat taşı, onun üstü ahşaptı. Dışarıdan bakıldığında bu konakta hâlâ oturulduğuna inanılmazdı. Dam saçakları sarkmış, pancurların çoğu kırık, bağdadi yer yer kopmuş, dökülmüştü. İçerinin görünüşü, gerçi dış görünüş gibi değildi. Ama taban tahtaları gıcırıyor, kapılar kapanmıyor, pencere çerçevelerinin aralarından dışarıyı görünüyordu. Sivalar yer yer dökülmüştü, tavanlardan kâğıtlar, tahta çubuklar sarkıyordu. Pahalı çeşitten olduğu anlaşılan eşya adamakıllı eskimişti; kanepelerin, koltukların yayları kimi yerde kumaşı yırtarak yukarı fırlamıştı. Perdeler lime lime idi. Ama ilk bakışta farkına varılamıyordu bu eskiliğin. Ailenin yemek yediği, bir araya geldiği yer, bu birinci kattaki salondtu. On sekiz odalı olan konağın üç-dört odası kullanılmaz durumda idi, bu yüzden de kapıları çekilmiş, kapatılmıştı. Muammer’le karısı Ayla, üçüncü katta büyük bir odada yatıp kalkıyorlardı. Leman Hanım’la Davut Bey’in odaları birinci kattaydı. Dünder Bey’le Şükrü de o katta idiler. İkinci katta, Galip Bey’in, Mürşide’nin, odaları vardı. Hizmetçi Melahat’ın odası zemin katta idi. Aşçı, konağa bitişik, kapısı ayrı bir odada kalıyordu, mutfağın içindeydi bu oda.” (s. 15-16)

Muammer ile Ayla’nın düğününden sonra konaktaki yaşantı birdenbire değişir. Fakirlik kavramıyla ifade edilebilecek bir durum, gözle görülür biçimde her yanı sarmaya başlar. Leman Hanım, elindeki bütün imkânları kullanıp çaresiz hâle düşmesine rağmen vaziyetini kimseye hissettirmez:

“Düğünden sonra konağın yaşayışında, neredeyse gözle görülür bir yoksullaşma başlamıştı. Demek düğün Leman Hanım’ın son gösterisi idi. O uğurda bütün gücünü kullanmış ve yorgun düşmüştü. Gidişi önleyemiyordu artık.” (s. 127)

Leman Hanım, Muammer ve Ayla’nın evliliklerinin birinci yıldönümünde, kendi aralarında bir kutlama yemeği tertip etmeye karar verir. Onun bu çabası da tamamen konaktaki hayatı devam ettirmeye ve aileyi mutlu bir gün vesilesiyle bir araya getirmeye yöneliktir. İhtiyar kadın, pek çok masraf ederek güzel bir sofraya hazırlar. Fakat bu mutlu merasim, kötü bir hâdisenin yaşanmasıyla aniden sona erer. Söz konusu hâdiseler, aslında ailenin umursamadığı hâlde gizli bir endişe ile beklediği bir felakettir. Leman Hanım, bir yıl önce yaptığı muhteşem düğünü, konağı ipotek edip borç para almak suretiyle gerçekleştirmiş ve bu parayı geri ödeyememiştir. Dolayısıyla ailesiyle birlikte konağı hemen boşaltması ve yeni

sahibine devretmesi gerekmektedir. Bu durum, Şükrü Paşa konağının ve buradaki hayatın kati bir surette sona ermesi demektir.

Konağın yeni sahibi, binayı bütünüyle yıktırıp yerine bir apartman yaptırmayı düşünür. Bu çarpıcı son, konak devrinin sona erip apartman devrinin başladığını göstermesi bakımından çok anlamlıdır ve aslında Türkiye'deki sosyal istikamet in ilerleyişini ifade eder.⁴ Ayşe Derin Öncel, Galata'nın sur içindeki bölgelerini mimarî bakımdan analiz ederken, “büyük ahşap konakların, yerini önce daha orta düzeyde ahşap yapılara, belli bir zaman sonra da büyük çoğunluğu kâgir olan yapılara bıraktığını” söyler. (Derin 2010: 103) Bu aşamalı bir durumdur ve kâgir yapıların yerini bir müddet sonra apartmanlar alacaktır. Bunu, bütün İstanbul için düşünmek mümkündür. Artık büyük konaklar, yalılar, köşkler yıkılıp yerlerine daha dar alanlara daha fazla kişinin sığmasını sağlayan ve gelir düzeyi bakımından orta hâlli insanlara da hitap edebilen apartmanlar yapılmaktadır. Nitekim avukat kâtibi, binanın yeni sahibine konağı yıktırıp yıktırmayacağını sorduğunda, konağın yıkılmasının pek tabî ve muhakkak bir şey olduğu yönünde cevap alır:

“ ‘Avukat kâtibi, “Yıkmak niyetinde misiniz?’ diye sordu.

‘Elbet canım... yerine bir apartman yapacağım... Kat kat satarım... Moda’daki inşaat bitti, işçiler kaç gündür bekliyorlar, onlara da yazık...’ (s. 145)

Bu felaketten kısa bir süre önce ölen Galip Bey, feci sonu tahmin ettiği için artırdığı paralarla yedi odalı bir apartman dairesi almış ve ölmeden önce, oğlu Muammer’i bundan haberdar etmiştir. Bu sayede Şükrü Paşa ailesi, sokakta kalmak gibi bir felaketten kurtulur. Herkes apar topar bu daireye yerleşir ve romanın birinci ana bölümü bu şekilde sona erer. Neticede bir konak ailesi daha apartmana yerleşmek ve yaşantısını orada devam ettirmek zorunda kalmıştır.

İkinci ana bölüm, hacimce birinci bölüme göre daha küçüktür ve incelemenin başında da belirtildiği gibi Muammer’in günlüklerinden oluşur. Bu, okuyucunun hâdiseleri Muammer’in gözünden takip etmesi demektir. Bu bölümde konak yoktur. Şükrü Paşa ailesi için apartman hayatı başlamıştır. Konaktaki geniş ve rahat yaşantıya alışan aile fertleri, burada güçlük çekerler. Muammer de zaman zaman konaktaki eski günleri özler:

⁴ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e konut tipinin değişim süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özer 2009: 141-144)

“Konağı ben de aramıyor değilim. Orada iken yalnız kalabiliyordum. Issız ada gibi idi konak. Kimsesiz köşeler buluyordum, kendi kendime düşünüyordum, bekliyordum, bir gün gelecek ve bu zoraki topluluk dağılacaktı.

Burada ise artık o umut kalmamış gibidir. Burun burunayız ve birbirimizi yiyeceğimiz günü kolluyoruz.” (s. 164-165)

Konağa en çok bağlı olan Leman Hanım da bu yeni yapı tarzını ve onun getirdiği yaşantıyı benimseyecek gibi değildir. Bu husustaki hoşnutsuzluğunu her fırsatta dile getirir:

“Anneannem, ‘Yeni apartmanlarda ahır yapmıyorlar mı?’ diye sordu.

Arkasından da, ‘Koskoca memlekette yer yokmuş gibi sıkıştırdıkça sıkıştırıyorlar milleti,’ diye ekledi. ‘Hey gidi günler hey... Göz açıp kapayınca kadar geçti gitti her şey...’” (s. 165)

Muammer’in ilgisizliği sebebiyle konakta saadetten yoksun bir şekilde süren Muammer-Ayla evliliği, apartmanda bir kaos havasıyla devam eder. Muammer, bazen Ayla’nın kendisi ile konak ve bunun getirdiği itibar için evlendiğini düşünür ve kavgalarında bunu dile getirir:

“ ‘Yalan söylüyorsun, diye bağırdım. ‘Yalan söylüyorsun. Sen o konakta oturduğun sürece arkadaşlarına fiyaka yaptın. Şimdi o fiyakan kalmadı diye üzülüydün.’ ” (s. 182)

Bu kısımda konağın yıkılışı ve Muammer’in bu hazin manzaraya şahit olması da söz konusu edilmektedir. Yıkılış, Muammer’e hiç beklemediği şekilde tesir eder. Muammer, konağın yıkılmasıyla bir devrin de kapandığının ve mimarî-toplumsal büyük değişimlerin olduğunun farkındadır. Fakat bunu konakta yaşarken fark etmemiş; ancak yıkımı dışarıdan gördüğünde anlamıştır. Romanda yıkım anının söz konusu edildiği bölüm, oldukça trajik bir anlatımla okuyucuya sunulmaktadır:

“Konak yıkıldı. Bunu gördüğüm gün çok üzüldüm. İçinde bütün çocukluğumun geçtiği bu konağın demek ki yeri çok güçlü imiş içimde. Bayağı sarsıldım, ilk görüşümde. Yıkıcılar dama çıkmışlardı, kopardıkları tahtaları aşağıya atıyorlardı. Durdum, seyrettim. Ne çürük bir yapıymış, ne de çabuk çürüyüp eskivermiş. Biz içinde otururken de bu konak eski bir konaktı. İşte bu yıkılan konaktı... Ama bize o kadar eski görünmüyordu anlaşılan. İçinden insanları ve eşyaları alınmış ev canı çıkmış insana benziyor. Gerçekten de

köşkün pencere boşlukları, açık kalmış ölü gözleri gibi bilinmeyen bir yöne bakıyorlardı.

Yıkıcılardan biri bana gülerek, 'Al beyim, hiç düşünme,' dedi, 'kışlık tahta. Çatır çatır yanar.'

Sökülen tahtalar bahçenin tozlu yollarına gürültülerle düşüyordu. Şükrü Paşa'nın, Leman Hanım'ın, Davut Bey'in, annemin, teyzemin ve benim anılarımız siliniyordu. Böylece bir çağ kapanıyordu. Bu arsada yeni bir apartman yükselecekti birkaç ay sonra, bize çok vahşi, çok soğuk görünecek olan bir apartman. Bu apartmana aileler gelip yerleşecekler, çocuk yapacaklar, o çocuklar büyüyecek ve yeni anıların beşiği olacak burası. Demek ki elli yılda bir evler, kuşaklar ve anılar değişiyor. Her şey yeni baştan başlıyor. Herkese kendi anıları önemli geliyor." (s. 189)

Romanın sonuna doğru Leman Hanım, Dünder Bey ve Davut Bey kısa aralıklarla hayatlarını kaybederler. Leman Hanım'ın ölümü, onun konakla derin bir münasebet içinde olduğunu gösterir. Zira konaktan apar topar atıldığı zaman felç geçiren kadın, konağın yıkım haberini öğrendikten bir gün sonra sessiz sedasız ölür. Nitekim romanın bütününde “Konağa ilgili anlatılan geçmiş, konağın olduğu kadar Leman Hanım'ın da tarihidir ve o, Osmanlı'yla konak üzerinden bağı bulunan bir figür olarak sunulmaktadır.” (Doğan 2011: 127) Muammer, Leman Hanım öldüğü zaman üzüntüsünü belirtirken söylediği sözlerde anneannesinin aile için taşıdığı öneme dikkat çekerken onun, konak ile olan bağıntısını da vurgular:

“Bizim gerçek konağımız işte şimdi yıkılmıştı. Güneş sistemine benziyordu evimiz, ortada anneannem duruyordu, biz hepimiz, biraz yakın, biraz uzak, onun çevresinde dönüp duruyorduk. Onun çekim gücü bizi döndürüyordu. O ortadan çekiliverince bütün sistem kendiliğinden dağılıverecekti.” (s. 191)

Bu benzerlik, akla Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* romanındaki, Naim Efendi, Cihangir'deki Konak ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebeti getirir. *Kıralık Konak*'ta İmparatorluk çökerken konaktaki yaşantı da söner ve aynı şekilde konağın sahibi Naim Efendi sonu olmayan bir felakete sürüklenir. Romanın bütününde sürekli olarak üç unsurun ilişkisine dayalı bu vurgunun yapıldığı görülür: “Konağa, Naim Efendi'yle beraber her gün biraz daha yıkılıp gidiyordu.” (Karaosmanoğlu 2006: 195) İmparatorluk ilişkisinin haricinde düşünüldüğünde Leman Hanım ile Şükrü Paşa konağı arasındaki bağıntı da en az *Kıralık Konak*'taki kadar kuvvetlidir. Aradaki fark, Şükrü Paşa konağının

yıkım ile karşı karşıya kalması; Naim Efendi konağının ise kiraya verilecek olmasıdır. Leman Hanım ve konak arasındaki benzer bir ilişki, konakta yaşayan diğer insanlar için de düşünülebilir. Burhan Günel, bu durumu İmparatorluğun ve konağın yıkılışı ekseninde şöyle ifade eder:

“Roman boyunca, konağın ve konakta yaşayanların serüveniyle Osmanlı İmparatorluğu’nun trajik, giderek trajikomik serüveni özdeşleşir; ikisinin yıkılışı ve yok oluşu toplumsal olanla bireysel olanı buluşturur: Çürüme, kokuşma, eskime ve yıkılma. Hepsi iç içedir. Osmanlı’nın yıkılışını Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemal Paşa ile simgeleştiren yazar, eski toplumun bireylerinin yıkılışını da konakta yaşayanlar aracılığıyla genelleştirmektedir.” (Günel 1995: 67-71)

Konakta yaşayanların büyük çoğunluğu eski devre mensup insanlardır. Bu mensubiyet, onların yeni devirde ayakta kalabilmelerini güçleştirmektedir. Konak da mimarî tarz ve yansıttığı devrin özellikleri itibarıyla eskiye aittir ve içinde yaşayanlarla birlikte düşünüldüğünde *“bir tükenişin simgesi”* (Andaç 1995: 72-75) durumundadır. Konağın yeni devre ait mensuplarını da bu kategorinin dışında değerlendirmemek gerekir. Zira *“yaşantı içinde sürüklenip götürülen saltanat ve meşrutiyet kalıntıları; mizaç, eğilim, ahlak, felsefe, hareket tohumlarını yeni kuşakların irsiyet mirasları içinde”* (Kabacalı 1991: 51’den naklen Mutluay 1965) bulunduğu aşikârdır.

Apartmana sığmaya çalışan konak halkı, birer birer yok olmaktadır. Bir müddet, Muammer ile herkesten gizli cinsî bir yakınlık içinde olan Nesime sessiz sedasız evden ayrılır. Muammer, karısı Ayla’yı ve onunla ilişkisi olduğunu düşündüğü Şükrü’yü kovar. Genç adam, artık ablası Mürşide ile baş başa kalmıştır. Muammer, bu süreçte anneanesi öldükten sonra kalan borçların ancak oturdukları dairenin satılması suretiyle ödenebileceğini öğrenir. Romanın sonunda Muammer, Mürşide ile yalnız kaldığı bir akşam çılgıncasına apartmandan dışarı fırlar ve beş parasız olarak bir otel odasına gider. Netice itibarıyla apartman, Şükrü Paşa ailesi için mutsuzlukla eşdeğer bir anlama sahiptir. Aile, burada âdeta eski hayatın artığıyla yaşar ve gerek yeni hayat şartları ile uyumsuzluk gerek yıkım psikolojisi sebebiyle çıkmaza sürüklenir.

Aylaklar’da karşımıza çıkan Şükrü Paşa konağı, Türk edebiyatında konağın, köşkün yahut yalının söz konusu edildiği pek çok romanda gördüğümüz akıbete maruz kalır. Fakat buradaki yıkılış, diğer romanlardan büyük ölçüde farklı bir nitelik arz etmektedir. Pek çok romanda, konağın, köşkün yahut yalının yıkılışı ağırlıklı olarak siyasî meselelere, hâdiseye

dayalı durumlara yahut memleketin de sonunu getiren bir dış tesire bağlanılır. Burada ise konağı yıkan en temel sorun, bizzat konağın mensupları ve onların vurdumduymaz, tembel, kaygısız, daha doğrusu “aylak” yaşayışlarıdır. Bütün hayatları konak, köşk gibi büyük evlerde geçen Şükrü Paşa ailesinin, son ferdi Muammer’in bir otel odasına sığınması ise düşüşün ve yıkılışın trajik bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Netice itibariyle şunu söylemek mümkündür ki, incelemenin bütününde izah edilmeye çalışıldığı üzere, *Aylaklar*’da konak-konağın yıkılışı-başta Leman Hanım olmak üzere konağın mensupları, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Türkiye’si arasında değişim faktörüne dayanan kuvvetli bir münasebet kurulmuştur. Romanda, Türk toplumundaki ve Türk sosyal hayatındaki değişim, hususî özellikleri olan ve aynı zamanda toplumun belli bir zümresinin karakteristiğini yansıtan bir aile ve ev ekseninde ifade edilmeye çalışılmıştır. *Aylaklar* bu yönüyle hem tarihsel bir sürecin geniş anlamda toplum-cemiyet, dar anlamda ise aile ve fert hayatındaki tezahürlerini hem de toplumsal ve sosyolojik değişimlerin insanlar üzerindeki tesirini kurgusal bağlamda da olsa ortaya koymaktadır.

Şükrü Paşa konağında toplanan insanlar, tıpkı imparatorlukta gibi tesadüfen bir araya gelmiş ve fetih ile ulus gibi bütünleştirici bir bağ yahut temas etrafında kenetlenememişlerdir. Daha önce de zikredildiği gibi konaktakilerin ilişkileri sunî bir yapıya dayanmaktadır. Apartman, bu sunîliğin kolayca dağılmasına bir sebep oluşturmuştur. Konak, bu yönüyle temsili bir anlam dairesinde değerlendirilmelidir. Aylaklık ise aslında varoluşçu bir temadır ve fertte meydana gelen duyumu ve algıyı ifade eder. Ayrıca aslında bir nevi dış etkenlerin kişiler tarafından değiştirilemeyeceği durumlarda ortaya çıkar. Şükrü Paşa ailesinin de, kötü gidişata karşı koyamayacaklarının bilincinde oldukları için aylaklığı zorunlu olarak benimsedikleri ve bunu bir yaşantı tarzı hâline getirdikleri düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- ANDAÇ, Feridun, (1995), “Anday Romanının Kurgusu”, *Melih Cevdet Anday Günleri 20-21 Mayıs 1995*, Edebiyatçılar Derneği Yay., Ankara, s. 72-75.
- BENER, Erhan, (1995), “Melih Cevdet Anday’ın Roman Kişileri”, *Melih Cevdet Anday Günleri 20-21 Mayıs 1995*, Edebiyatçılar Derneği Yay., Ankara, s. 80-86.

- DERE, Mustafa, (2014), *Türk Romanında Konak ve Yalı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- DERİN Öncel, Ayşe, (2010), *Apartman*, Kitap Yay., İstanbul.
- DOĞAN, Mehmet Can, (2012), *Melih Cevdet Anday'ın Romancılığı*, Kurgan Edebiyat Yay., Ankara.
- GÜNEL, Burhan, (1995), "Anday Romanında Evreler", *Melih Cevdet Anday Günleri 20-21 Mayıs 1995*, Edebiyatçılar Derneği Yay., Ankara, s. 67-71.
- İNCİ, Handan, (2003), *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul.
- KABACALI, Alpay, (1991), *Ölümsüzlük Yolunda Melih Cevdet Anday*, Tüyap Yay., İstanbul.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, (2006), *Kıralık Konak*, İletişim Yay., İstanbul.
- KOÇAL, Abdullah, (2011), "Cumhuriyet'in Hacizli Konaklarında Müflis Osmanlı Asilzadeleri: Anday'ın *Aylaklar* Romanında Konak Haczedilmesi Bağlamında İmparatorluk Bakiyesi Aristokrat Ailelerin Yıkılışı", *Tarih ve Mekân/Zaman Bağlamında Türk Edebiyatı Sempozyumu 25-27 Nisan 2011*, KIBATEK, Bilecik, s. 229-233.
- MARDİN, Şerif, (2008), *Türk Modernleşmesi*, drl. Mümtazer Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yay., İstanbul.
- ÖZER, İlbeyi, (2009), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yay., İstanbul.
- PAMUK, Orhan, (2008), *Cevdet Bey ve Oğulları*, İletişim Yay., İstanbul.
- SAÇLIOĞLU, Mehmet Zaman, (2003), *A'dan Z'ye Melih Cevdet Anday*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- YILDIRIM, Tahsin, (2006), *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, Selis Yay., İstanbul.

